

II. Recenzii. Note de lectură

Gheorghe Onișoru, *Stalin și poporul rus... Democrație și dictatură în România contemporană*, vol. I *Premisele instaurării comunismului*, 540 p., vol. 2, *Stalinismul în România*, 444 p., București, Editura Corint Istorie autori români, 2021

Prezentarea unui volum de aproape 1000 de pagini în câteva paragrafe este, de la sine înțeles, o sarcină ingrată! Pe de altă parte, dincolo de dimensiunea impresionantă a volumului, dificultatea unei astfel de prezentări este sporită de tema abordată, dar și de profilul autorului.

Referindu-ne la autor, trebuie să informăm cititorii mai puțin familiarizați cu peisajul istoriografic contemporan că avem de-a face cu un nume consacrat demult în istoriografia română, un istoric cu o reputație consolidată, un „produs” al Universității „Al. I. Cuza”, numită de unii dintre absolvenți, cu îndreptățită mândrie, „Oxfordul României”.

Profesorul universitar dr. Gheorghe Onișoru și-a început cariera de istoric în anul 1990, la câțiva ani după absolvirea facultății, ca cercetător al prestigiosului Institut de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, în cadrul colectivului de Istorie Contemporană a României. Tot acolo și-a susținut în 1995, sub îndrumarea regretatului profesor Dumitru Șandru, o strălucită teză de doctorat, care, prin publicarea sa, în anul 1996, în deschiderea cunoscutei colecții „Biblioteca Sighet”, l-a impus în rândul „noului val” al istoriografiei post-comuniste.

Subiectul tezei de doctorat („Alianțe și confruntări între partidele politice din România. 1944-1947”) s-a transformat într-o veritabilă pasiune, fiind extins și aprofundat de-a lungul anilor într-o serie de lucrări la fel de valoroase. În anul 2000, experiența incontestabilă

în cercetarea arhivistică a regimului comunist și capacitatea de prelucrare analitică a informațiilor istorice l-a impus, aproape de la sine, pe tânărul istoric în fruntea Colegiului Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, recent înființat în baza Legii nr. 187/1999. Misiunea extrem de dificilă, de a construi de la zero o instituție de care se ciocneau multiple interese de natură politică și nu numai, a fost asumată cu onestitatea istoricului profesionist, care a transferat instrumentarul profesional în managementul instituțional, încurajând și sprijinind din plin deschiderea și cercetarea științifică a arhivelor Securității. În paralel cu îndeplinirea obligațiilor administrativ-instituționale, Gh. Onișoru și-a continuat activitatea de cercetare, activând, totodată, în învățământul universitar.

După încheierea mandatului de președinte al Colegiului C.N.S.A.S., în anul 2006, activitățile de cercetare și cele didactice au fost continuate cu aceeași energie, materializându-se, în timp, prin publicarea unor volume bine receptate atât de mediile istoriografice, cât și de publicul larg. Dintre acestea, amintim aici *Operațiunea Tămădău. Desființarea Partidului Național Țărănesc (1947)*, București, Academia Română, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2008, *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014, *Istoria lumii contemporane. De la revoluția bolșevică până în zilele noastre (1917-2015)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015, „*Prin noi înșine*”. *O istorie a Partidului Național Liberal*, Magic Print, 2019 (coautor).

Cercetător al Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, profesor și conducător de doctorate la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România, autorul lucrării pe care o prezentăm aici este, așadar, o personalitate proeminentă a istoriografiei contemporane.

Afirmația de mai sus este confirmată și de cea mai recentă lucrare a profesorului Gh. Onișoru, pe care o prezentăm în paginile de față. Împărțită în două volume, din rațiuni editoriale, lucrarea *Stalin și poporul rus... Democrație și dictatură în România contemporană* reprezintă, o spunem de la bun început și fără ezitare, un veritabil reper în istoriografia comunismului românesc.

Apărută la un secol de la înființarea partidului comunist din România, moment care a trecut aproape nesesizat în plan

istoriografic (cu câteva onorante excepții), lucrarea de față oferă cititorului o privire panoramică asupra evoluției acestui partid, de la înființare, până la instaurarea deplină a unui regim politic construit după modelul stalinist.

În primul volum, autorul își structurează analiza pe patru capitole, fiecare tratând cu meticulozitate etape sau momente istorice decisive. Astfel, capitolul I dovedește în mod magistral capacitatea extraordinară de sinteză a autorului, căci, sub titlul *Drumul de la Marea Unire la totalitarism*, abordează evoluțiile din societatea românească, cursul sinuos al vieții politice și economice a României Mari. Elementele de noutate, precum apariția formațiunilor politice de extrema stângă și de extrema dreaptă, sunt explicate în contextul epocii, fără tirade moralizatoare și fără șabloane ideologice.

De asemenea, rolul regelui Carol al II-lea în destructurarea sistemului democratic este evidențiat profesionist, fără preocuparea de a menaja „simboluri” și susceptibilități ale prezentului. Astfel, dacă, în cuprinsul lucrării, subcapitolul este intitulat, oarecum diplomatic, „Regimul personal al regelui Carol al II-lea”, în textul respectiv autorul subliniază clar că România a intrat în „zodia dictaturilor” încă din 30 martie 1938:

„Noul sistem al dictaturii regale a fost consolidat chiar din prima zi de activitate a noului guvern condus de patriarhul Miron Cristea, prin adoptarea a două decrete-legi privind desființarea partidelor politice și înființarea Consiliului de Coroană” (p. 55).

Același atașament față de obiectivitatea istorică transpare și din subcapitolele dedicate statului „național-legionar” și „dictaturii marșalului Antonescu”. Din nou, vocea istoricului se face auzită cu tărie, ignorând *parti-pris*-urile contemporane și afirmând adevărul istoric așa cum reiese din izvoarele istorice (numeroase!), cercetate cu instrumentarul specific profesiei.

Impactul legislației antisemite și al asasinatelor de la Jilava, Strejnic și Snagov asupra fundamentelor așa-numitului „stat național-legionar”, proclamat la 14 septembrie 1940, este foarte bine reliefat, astfel încât demersurile generalului Ion Antonescu de a se debarasa de astfel de parteneri de guvernare devin pe deplin comprehensibile, în contextul în care este foarte bine evidențiată

influența covârșitoare pe care cel de-al Treilea Reich o avea asupra vieții politice din România.

Noua etapă inaugurată în viața politică a României odată cu înfrângerea rebeliunii legionare din ianuarie 1941 este tratată în aceeași manieră – fără preocuparea de a menaja sensibilitățile anumitor cercuri, fără teama de „a lovi cu ciocanul în idoli”. Astfel, autorul consideră că, din momentul eliminării lui Horia Sima și a echipei sale de la guvernare, „putem vorbi despre o dictatură militară, ale cărei trăsături vor fi accentuate în condițiile intrării în război la 22 iunie 1941” (p. 93).

Efectele dezastruoase ale politicii antisemite („înjumătățirea numărului membrilor acestei etnii” – p. 109), guvernarea Transnistriei – pas „periculos pentru România” și „străin de tradiția națională” (p. 100), dar și păstrarea Monarhiei ca o „rezervă” națională, precum și tolerarea tatonărilor opoziției politice Maniu-Brătianu pentru un armistițiu sunt analizate profesionist, „sine ira et studio”.

Capitolul II este consacrat integral actului de la 23 august 1944, autorul disecând cu minuțiozitatea unui entomolog toate mecanismele de culise prin care Puterea și Opoziția de la București au construit canale confidentiale de negociere cu Națiunile Unite în vederea încheierii unui armistițiu. Servicii secrete, diplomație de culise, legături personale sunt abordate în toată complexitatea interdependențelor și, din nou, obiectivitatea analizei face lectura extrem de instructivă. Evitând constant capcanele șabloanelor, autorul subliniază și aportul comuniștilor la pregătirea momentului 23 august, în special prin lideri precum Emil Bodnăraș, Lucrețiu Pătrășcanu sau Constantin Agiu, arătând că „cercurile de la Palat fuseseră convinge de seriozitatea parteneriatului cu extrema stângă” (p. 186). Asumarea deciziei radicale de arestare a mareșalului Ion Antonescu și de scoatere a României din alianța cu Germania nazistă este pusă în lumina adevărului istoric fără nici un echivoc:

„Faptul că suveranul a pus în aplicare fără șovăire planul stabilit din timp nu poate fi contestat, iar variantele ulterioare ale istoriografiei comuniste prin care s-a încercat minimalizarea loviturii de Palat și arogarea meritului trecerii României în tabăra Națiunilor Unite Partidului Comunist și «maselor largi populare» pot fi considerate doar jalnice tentative de mistificare a adevărului istoric” (p. 176).

Cap. III – *Sub regimul armistițiului* reprezintă un tur de forță în reconstituirea fidelă a unei Româнии aflată într-un adevărat ciclon al transformărilor politice, economice, militare și sociale. Închisorile au fost golite peste noapte de deținuți politici (mai puțin legionarii!), partidul comunist iese din ilegalitate și intră direct la guvernare, obținând ministerul-cheie al Justiției, după șase ani de dictatură partidele politice tradiționale își căutau vechile reflexe de acțiune, țara era plină de unități militare ale Armatei Roșii, economia era sugrumată de efortul de război și de preluarea unor capacități de producție ca „trofee de război”! Iată, pe scurt, fundalul pe care se proiectează o luptă pentru putere de o violență rar întâlnită în istoria României, nou constituitul „Front Național Democrat”, aflat sub bagheta comuniștilor și având sprijin sovietic, vizând înlăturarea guvernelor Sănătescu și Rădescu și preluarea guvernării.

Ca un corolar al acțiunilor derulate în toamna anului 1944, capitolul al IV-lea prezintă momentul **6 martie 1945** – instaurarea guvernului Groza, cu toate mecanismele de culise implicate, cu sublinierea ingerințelor sovietice, materializate în pumnul trântit de Vișinski în masa regelui și în celebra ușă închisă cu atâta violență, încât tencuiala dimprejur a căzut, aidoma guvernului Rădescu.

Evident, capitolul consacră pagini consistente descifrării noului tip de regim politic, autorul decodând „aparențele democratice” și decodând strategiile de minimă legitimare adoptate de noii guvernanți. Ca urmare, rezolvarea celor două mari probleme ale vremii, din plan național (instalarea administrației românești în nord-vestul Transilvaniei) și social (reforma agrară), sunt tratate cu lux de amănunte.

Nu în ultimul rând, subcapitolul intitulat „Camarade, nu fi trist”, după o butadă a vremii, descifrează dedesubturile controversatului pact de neagresiune încheiat între ministrul de Interne, Teohari Georgescu, și liderul legionarilor din țară, Nicolae Pătrașcu. Pe baza cercetării minuțioase a arhivelor, Gheorghe Onișoru demonstrează fără putință de tăgadă că inițiativa acestei „înțelegeri nefirești” le-a aparținut lui Teohari Georgescu și Anei Pauker. Proaspătul secretar general al partidului, Gh. Gheorghiu-Dej, nu ezita să afirme, în 13 noiembrie 1945, foarte tranșant: „Numai a trata cu legionarii ca legionari și a te lăsa să cazi în cursa discuțiilor cu ei înseamnă

tocirea ascuțișului luptei împotriva resturilor Gărzii de Fier. Eu sunt de părere că acest soi de a trata problema legionarilor în țară la noi este greșită” (p. 337).

Volumul al doilea al lucrării respectă aceeași structură: patru capitole, dedicate atât unor evenimente cvasi-punctuale („greva regală”, alegerile din 19 noiembrie 1946), cât și analizei unor procese istorice și modele ideologice de organizare statală.

Primul capitol, dedicat așa-numitei „greve regale”, scoate în relief condiționările interne și, mai ales, externe care au determinat morfologia politică a României anului 1945. Înfrângerea Germaniei naziste și a Japoniei militariste au dus la reconfigurarea pragmatică a sferelor de putere între marii actori internaționali ai vremii, cu implicații tragice pentru micile națiuni prinse în sarabanda războiului. În acest context tulbure și deosebit de complex, tentativa regelui Mihai I de a încerca o formulă inedită de opoziție față de procesul de comunizare a țării are ceva tragic și, deopotrivă, măreț, amintind de eroul lui Cervantes. În fața pragmatismului dur al comuniștilor (Al. Moghioroș afirma în 12 noiembrie 1945 că Maniu și Brătianu „vor fi arestați când lupta politică va ajunge la culme” – p. 41), încercările anglo-americanilor de a salva aparențele, prin includerea a doi miniștri P.N.Ț. și P.N.L., fără portofolii, în guvernul Groza, par de-a dreptul rizibile. Această „lărgire a bazei politice a guvernului” pune capăt atât grevei regale, cât și oricărei speranțe că procesul comunizării mai putea fi stopat.

Pe cale de consecință, capitolul al II-lea a fost consacrat descifrării mecanismelor electorale elaborate pentru a asigura guvernului Groza succesul în alegerile menite să confere „legitimitate democratică” guvernului. Sarcina comuniștilor era mult ușurată de „tradiția” electorală, care consacrase faptul că guvernul care organizează alegerile, le și câștigă! Ca urmare, după violențe și abuzuri de tot felul, nimeni nu a fost prea mirat când comuniștii au anunțat rezultatele oficiale: Blocul Partidelor Democratice „obținuse” 4.766.630 de voturi, fiind urmat, la mare distanță, de P.N.Ț., cu 878.927, și de Uniunea Populară Maghiară, cu 569.651 voturi. Ca urmare, oamenii s-au mulțumit, în genere, să comenteze situația cu umor amar: „În urnă a intrat Maniu și a ieșit Groza!”.

Anului 1947, un veritabil „sfârșit de epocă”, pentru a prelua formula utilizată de autor, îi este dedicat capitolul al III-lea. Analiza istorică este focalizată pe patru elemente majore, succedate *in crescendo*: încheierea Tratatului de Pace de la Paris, „operațiunea” Tămădău, eliminarea lui Gheorghe Tătărescu din formula guvernamentală și, corolarul acestor evenimente, abdicarea regelui Mihai I și proclamarea „republicii populare”. Bilanțul acestui an tumultuos, analizat pe baza a numeroase izvoare de primă mână, îl conduce pe autor spre o concluzie incontestabilă: „...deși în decembrie 1947 regele nu mai reprezenta o amenințare reală pentru comuniști, rămânea, în schimb, un simbol al rezistenței, care alimenta speranța pentru majoritatea românilor că vremurile se vor schimba. Tocmai de aceea, acest ultim simbol al unui regim democratic trebuia să dispară” (p. 232).

Odată eliminat acest ultim simbol era deschis, pe deplin, drumul spre implementarea modelului stalinist în România. Liniile de forță ale acestor schimbări fundamentale, în plan social, politic, militar, economic și cultural, sunt analizate în cadrul ultimului capitol. Pornind de la prezentarea modului în care s-a realizat partidul unic „al clasei muncitoare”, prin fuzionarea Partidului Social-Democrat cu Partidul Comunist (februarie 1948), Gh. Onișoru reliefează importanța Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre România și U.R.S.S., semnat la 4 februarie 1948, demonstrația de forță din timpul alegerilor din 28 martie 1948 („câștigate” de Frontul Democrației Populare cu 93,2% din voturi!), dar și semnificația adoptării, la 13 aprilie 1948, a unei noi Constituții, care consacra schimbările fundamentale petrecute în România.

„Lovitura de stat economică”, așa cum este catalogată Legea nr. 119 privind naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi, adoptată de Marea Adunare Națională la 11 iunie 1948, este analizată pe parcursul unui întreg subcapitol. Concluzia formulată este incontestabilă: „în iulie 1948 raporturile de producție din industrie se schimbau radical, statul devenind principalul proprietar” (p. 270). În plus, după cum remarcă autorul, dincolo de impactul economic, „P.M.R. dădea un semnal către întreaga societate că drumul spre comunism este ireversibil” (p. 270), iar regimul stăpânea „din plin mecanismele politice

și economice absolut necesare pentru a impune controlul asupra populației” (p. 286).

Modul în care a fost impus acest control este abordat sistematic în ultimul subcapitol, intitulat „Lupta de clasă”. Activitatea instituțiilor cu atribuții informativ-operative a fost dirijată de către puterea politică spre anihilarea Mișcării Naționale de Rezistență, care începuse a se coagula, spre lichidarea resturilor Mișcării Legionare, după ruperea „pactului Pătrașcu-Teohari Georgescu”, precum și spre anihilarea micilor grupuri de rezistență armată, constituite cu pre-dilecție în zonele muntoase.

Analiza realizată asupra acestor operațiuni acordă importanța cuvenită transformărilor instituționale (înființarea Direcției Generale a Securității Poporului, înființarea Miliției și a Trupelor de Securitate), dar și elaborării unui nou cadru legislativ, cu rol declarat represiv (Decretul nr. 6/1950 privind înființarea unităților de muncă, Ordinul 100 Cabinet M.A.I., H.C.M. nr. 1154/1950 privind instituirea domiciliului obligatoriu, H.C.M. nr. 1554/1952 privind înființarea coloniilor de muncă, a domiciliului obligatoriu și a batalioanelor de muncă).

Desigur, lupta de clasă a implicat și lichidarea ultimelor rămășițe ale pluripartidismului (P.N.L.-Bejan, Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular, Uniunea Populară Maghiară), dar și înlăturarea „deviaționiștilor” și a oricărui ipotetic centru alternativ de putere din interiorul partidului comunist. După Ștefan Foriș, au urmat Lucrețiu Pătrășcanu, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu. Lupta pentru „o lume mai bună și mai dreaptă” se dovedea a fi una necruțătoare!

Concluziile autorului sunt cât se poate de judicioase, fiind formulate după o desfășurare argumentativă de aproape 1000 de pagini: în pofida experimentelor dictatoriale inaugurate încă din 1938 de regele Carol al II-lea, „instaurarea totalitarismului în România nu ar fi fost posibilă în lipsa ocupației sovietice” (p. 309).

Așadar, putem conchide că lucrarea prezentată reprezintă o reușită istoriografică deplină. Folosind în special informația primară, extrasă din fondurile arhivistice deținute de Arhivele Naționale ale României, Arhivele Naționale Militare Române, Arhivele C.N.S.A.S., Arhivele M.A.E., dar fără a neglija culegerile de documente publicate

în țară și peste hotare, presa, lucrările cu caracter memorialistic, sintezele și lucrările speciale (în limbile română, engleză și franceză), Gheorghe Onișoru pune la dispoziția pasionaților de istorie o excelentă sinteză, menită să faciliteze înțelegerea unei epoci tulbure și să ofere un răspuns credibil la atât de des rostita întrebare „cum a fost posibil?”.

Pe lângă travaliul de excepție al autorului, se cuvine remarcat efortul deosebit consacrat de Editura Corint pentru publicarea unei lucrări de asemenea complexitate. Integrată în seria „Corint Istorie. Autori români”, lucrarea a reprezentat, fără îndoială, o veritabilă provocare profesională pentru redactorul de carte Florin-Răzvan Mihai, dar rezultatul final este unul care se ridică la înălțimea standardelor unei edituri clasificată de CNCS în categoria „A”, în domeniul „Istorie și studii culturale”.

În concluzie, cele două volume se constituie într-un excelent exemplu de gestionare a unei uriașe cantități de informație, de împletire armonioasă a rigurozității științifice cu un stil plăcut de redactare, un model de sinteză istorică de care publicul are atât de multă nevoie, o achiziție obligatorie pentru oricine este interesat de istoria contemporană a României.

Luminița Banu